

آموزه اصلی و مشترک ادعیه رمضانی اوج روح توحید است

یک محقق دینی معتقد است؛ آن‌آنکه می‌خواهند در ایام ماه مبارک رمضان، کوله بار معرفتی خود را پربار کنند، حتماً سفره صحیفه سجادیه و دیگر دعا‌های اهل بیت(ع) بنشینند ...

یک محقق دینی معتقد است؛ آن‌آنکه می‌خواهند در ایام ماه مبارک رمضان، کوله بار معرفتی خود را پربار کنند، حتماً سفره صحیفه سجادیه و دیگر دعا‌های اهل بیت(ع) بنشینند و همچنین بدین نکته توجه کنیم که درست است، قرائت دعا ثواب دارد ولی مطلوب دعا این موضوع نیست؛ بلکه تأمل و تدبیر در دعا مهم است، ما باید در دل با خدا خلوت کنیم و ذهن را از تمام افکار، علایق و مشکلات دنیایی که اکنون در دل انسان رسوب کرده است، خالی کنیم.

مطلوب دعا؛ تأمل و تدبیر در مضامین بلند توحیدی آن استموضوع مهم و انسانی نیایش، دعا و آمادگی معنوی و همچنین بهره‌مندی بهتر از فضای روحانی ماه مبارک رمضان؛ ماه نزول قرآن، نیازمند ملزوماتی روحی است. ملزوماتی که متوجه ساخت انسانی بهتر از پیش خویش است و انسان را به سویی الهی فرا می‌خواند. فراخوانی که او را از موقعیتی فرشی به مکانی عرشی می‌رساند. انسان از آن زمان که کودکی خرد در آغوش مادر، دست در دست پدر؛ هم سفره کلام تربیتی بزرگان می‌شود، ابتدا واژه «دعا» و پس از آن ساز کوکبش وقتی، هم آغوش «التماس» می‌شود برایش مفهومی آشنا و در عین حال متعالی جلوه می‌نماید. این کودکی به نوجوانی و سپس جوانی می‌رسد و تجربه درک مفهوم «التماس دعا» برای او مفهوم تر از پیش می‌شود. گویی سفره دعا گسترده‌ترین «خوان رحمت الهی» برای بندگان اوست. پناهی برای خلوت با حضرت حق و راهی برای گفت‌وگو و ابراز نیاز به درگاه بی‌نیازش. همه و همه گام‌هایی است که انسان برای نیایش به سوی نور آماده آن می‌شود.

حالا ما، بندگان درگاه رحمتش در میانه ماه مبارک رمضان و مهمانی حضرتش ایستاده ایم و در این ایستادگی می‌کوشیم که با جانی جلا یافته تر از پیش، به «شب‌های قدر» راه یابیم. در حقیقت ما رهسپاران اکنون خویش و در پی رهایی از زندان نفس، دست به دامن «قدر» او می‌شویم. ما همه در طلب «قدر» و هر کس به بضاعت و توان روح خود، برای قدر یافتن در قدر مبارک می‌کوشیم.

مناجات انسان را به چه سمتی هدایت می‌کند، ارزش دعا در روایات چیست، از خدا چه بخواهیم و.... پرسش‌هایی است که پاسخ آن نزد محترم علی صدراایی خویی، پژوهشگر، محقق و کتاب‌شناس کوشای روزگار ما سیراب شد. از صدراایی خویی که افتخاری شاگردی اساتید نامی چون؛ آیت الله حسینی زاده آملی، آیت الله جوادی آملی، آیت الله وحیدخراسانی و ... را داشته است، ۳۵ عنوان کتاب در ۵۸ جلد، صدها عنوان رساله و مقاله پژوهشی، معرفی بیش از ۸۰۰ نسخه خطی ترجمه فارسی قرآن کریم و بیش از ۱۸۰۰ نسخه خطی فارسی و عربی در موضوعات مختلف و شرح حال ۱۳۰۰ دانشمند، عالم شیعی و کتاب‌شناسی در موضوعات مختلف و... به عنوان اثر علمی ثبت شده است.

بخش نخست گفت‌وگوی ایکنا با این محقق دینی را با هم می‌خوانیم:

ایکنا _ در آغاز بحث لطفاً درباره مفهوم دعا و همچنین نگاه قرآن به دعا برایمان بگویید.

دعا یکی از آموزه‌های مهم دینی و شیعی است و از چند بُعد مورد توجه است؛ یکی از این وجوه توجه از جانب قرآن کریم به ما رسیده است. در آیات متعدد قرآن، پروردگار مؤمنان و متدین را به دعا دعوت می‌کند، آیه ۶۰ سوره مبارکه غافر که به فراوانی شنیده ایم، با خطاب عام می‌فرماید: «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ؛ مرا بخوانید تا (دعای) شما را اجابت کنم.» این آیه انسان‌هایی که در زندگی معنوی و مادی دچار مشکلات و مسائلی می‌شوند را به دعا دعوت می‌کند؛ البته باید گفت انسان به هر روی باید رشد کند و ممکن است مشکل خاصی متوجه او نباشد؛ همه ما به لحاظ روحی به مقوله رشد و تعالی نیازمند هستیم و به آن فکر می‌کنیم. حضرت امیرالمؤمنین(ع) در این باره فرمود: «هر که دو روزش یکسان باشد مغیون گشته و هر که قصدش از تلاش؛ دنیا باشد هنگام جدا شدن از آن حسرتش شدید شود و هر که فردایش زیان‌بارتر از امروزش باشد بی‌بهره مانده است». این فرموده یعنی امروز ما در مقام مقایسه با دیروزمان باید رشد کرده باشد. بنابراین قرآن کریم توصیه می‌کند که مرا بخوانید تا شما را استجابت کنم.

در آیه ۷۷ سوره مبارکه فرقان نیز می‌فرماید: «قُلْ مَا يَدْعُوا يَكُمُ رَبِّي لَوْ أَنِّي دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا؛ بگو: اگر دعایتان نباشد پروردگارم به شما ارجی نهد، پس شما که [قاطعانه آیات خدا و پیامبرش را] تکذیب کردید، [کیفر این تکذیب برای همیشه] ملازم [شما] خواهد بود.» البته این آیات خطاب به تک‌تک افراد است؛ اینطور نیست که بگوییم مثلاً ۱۰ نفر دعا کردند و این آیه

برای بنده که در آن جمع نیستم، شامل نمی شود، بلکه این آیه به تک تک مؤمنان می گوید که شما تا زمانی که خدا را نخوانید، پیش او وزنی ندارید. در آیات دیگر هم این توصیه ها آمده است.

فرهنگ قرآن کریم فرهنگی است که در کنار اعمال واجبی چون؛ نماز، روزه، زکات، جهاد و... به عنوان یکی از گزینه های مهم، انسان را به دعا دعوت کرده است. ائمه (ع) نیز در همین راستا بخش مهمی از زندگی معنوی و دینی خود را به دعا سپری کرده اند و الحمدلله بخش های مهمی از این زندگی روحی و معنوی ائمه (ع) در قالب دعا به ما ارمغان رسیده است و به همت علما و محدثان ضبط و ثبت شده است. همچنین، به طور ویژه برای معرفت افزایی و زندگی معنوی تر انسان در سه ماه مبارک (رجب، شعبان و رمضان) توصیه های فراوانی در قالب دعا نوشته شده است.

مطلوب دعا؛ تأمل و تدبیر در مضامین بلندی توحیدی آن است

ایکنا _ استاد ارجمند با توجه به تخصص شما که نسخه های خطی است، لطفا درباره آثار مکتوبی که در زمینه دعا و مناجات و با هدف بهره مندی بیشتر جامعه انسانی از این متون، پس از تحقیق و تدوین علمی خواندنی شده است، بفرمایید.

با توجه به اینکه اینجانب سال های متمادی کوشش علمی در حوزه تدقیق آثار حدیثی داشته ام، با خبر هستم که در این زمینه مجموعه های درخشانی وجود دارد. پیش از این با گروهی در دارالحدیث، طی ۱۵ سال، کل نسخه های خطی علوم حدیثی که دعا و شرح دعا هم در آن شمار جای دارد را در قالب کتابی به نام «فهرستگان نسخه های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه» در ۱۵ جلد منتشر کردیم، در آن مجموعه سه جلد کتاب (۸ و ۹ و ۱۰) مربوط به دعاست یعنی نسخه های خطی (نسخه های دست نویسی) که از علمای شیعه در موضوع دعا، شرح دعا و ترجمه دعا موجود است در این سه جلد به مخاطبان معرفی شده است، این مجموعه حاصل تحقیق در بیش از ۲ هزار عنوان کتاب و بیش از ۵ هزار نسخه است. منتها بعضی از کتاب های دعایی ما بیشتر مورد استقبال بوده است. به طور مثال کتاب «مصباح المتعبد» از شیخ طوسی، کتاب «إقبال الأعمال» از ابن طائوس، کتاب «زاد المعاد» علامه مجلسی یا صحیفه سجادیه و ... این کتب نسخه های متعدد دارند، تا آنجا که خاطر من است شاید ما امروز از صحیفه سجادیه ۲۰۰ نسخه در ایران در دسترس اهل مطالعه داریم. البته در این مجموعه پژوهش ما به نسخه های کتابخانه هایی موجود در ایران، محدود بود و بر نسخ بیرون از ایران را کار نکردیم، بنا داشتیم کار کنیم بعداً کار متوقف شد و موفق نشدیم کتاب های دعای شیعه را در کتابخانه های خارج از ایران پیگیری کنیم. نسخه معرفی شده مربوط به نسخه های موجود در علوم حدیث شیعه اعم از متن دعا، ترجمه، شرح دعا و شرح یک دعاست که در این سه جلد معرفی شده است. در میان کتاب های بررسی شده، مخصوصاً کتاب هایی جلب توجه می کند که مربوط به سه ماه (رجب، شعبان و رمضان) نوشته شده است، مثلاً کتابی وجود دارد با عنوان «اعمال سه ماهه». علمای ما به دلیل اهمیت عرفانی و معنوی این سه ماه کتاب مستقلی نوشته اند. از جهت عرفانی این سه ماه ماه های سالکین است و آنهایی که می خواهند با خدا رابطه برقرار کنند و از جهت رشد و تعالی سیر و سلوک کنند و دلشان را برای اشراق و نور معنویت، دین، قرآن و توحید مستعد کنند، این سه ماه بهترین فرصت بهره مندی است. به همین دلیل ادعیه و مناجات اهل بیت (ع) در این سه ماه خیلی پررنگ تر از سایر ماه هاست.

ایکنا _ لطفا از ویژگی های مناجات در بهار قرآن نکاتی را بیان فرمایید.

آمادگی برای مناجات Irm&؛های رمضان را خداوند عالم در ماه های پیشین این بهار یعنی رجب و شعبان برای بندگان خود دیده است؛ در ماه شعبان «صلوات شعبانیه» از جهت ولایتی و معرفتی اهل بیت (ع) از اهمیت ویژه ای برخوردار است و در بلندی توحیدی و شناخت اهل بیت (ع) جایگاه خاصی دارد. همچنین «مناجات شعبانیه» که این مناجات در مفاتیح مرحوم شیخ عباس قمی آمده است. در شرح این مناجات آورده اند دعایی که ائمه (ع) می خوانده اند، یعنی یک امام (ع) نخوانده است، بلکه چند امام معصوم در ماه شعبان بر این مناجات مداومت داشتند و این دعا را می خوانند. مناجاتی که سرشار از مضامین بسیار بلند توحیدی است.

همچنین، ماه رمضان از حیث توجه به دعا و مناجات در اهل بیت (ع) ماه بسیار عجیبی است. دعای ابوحمزه ثمالی که در ماه مبارک رمضان وارد شده است و به لحاظ عرفانی دعایی بسیار مفصل است و اهل بیت (ع) خواننده این دعا بودند.

دعاهای سحرهای ماه مبارک رمضان نیز لبریز از مضامین توحیدی و اخلاقی است؛ آموزه اصلی و مشترک این ادعیه اوج روح توحید است، علمای بسیاری بر این دعا شرح و تفسیر نوشته اند که معانی آن انسان را متوجه این اوج می کند.

باید گفت ائمه (ع) دو نوع خطاب و مخاطب داشتند؛ یعنی در مواردی یک شخص یا چند نفر می رسیدند خدمت امام صادق (ع) و سؤال اعتقادی، فقهی و.. می پرسیدند و امام (ع) پاسخ می دادند. طبیعی است که در این موارد با توجه به این میزان اطلاعات از سوپی و سؤالی که مطرح می شود از دیگر سو، پاسخ دهنده خود را محدود و مشخص به آن پاسخ می کند و به موضوعات

اعتقادی خاص نمی پردازد. در مقوله دعا این موضوع خیلی فرق می کند، در دعا مخاطب ائمه(ع) حضرت باری تعالی است، یعنی خدای تعالی را مخاطب قرار داده اند. بنابراین از تمام علوم، اطلاعاتشان و تمام اعتقادی که به خدا داشتند و کامل ترین اعتقادات توحیدی بوده است، بهره بردند و بیان کردند. بنابراین از جهت آموزش توحیدی «دعا» بالاترین مکان و جایگاه را دارد. ائمه(ع) آنچنان که در مورد توحید در دعاها مطلب فرمودند، در احادیث این اوج دیده نمی شود و این موضوع به دلیل آن است که احادیث مخاطب خاص داشته است. برای مثال در دعای ابوحمزه ثمالی، حضرت سجاد(ع) با عبارت «إِلَهِي لَأُؤَدِّبَنِي بِعَقُوبَتِكَ» دعا را آغاز می کنند. در اینجا حضرت زین العابدین(ع) با الهی سخن خود را با خدای مهربان آغاز می کند و می فرماید: «خدایا، مرا به کفرت ادب نکن» امام معصوم(ع) به خدا پناه می برند و می فرمایند خدایا ما را به عقوبت ادب نکن! از این عبارت معلوم می شود که یکی از راه های تأدیب انسان ها از خدا به وسیله عقوبت است، ادب شدن انسان در مقابل ترک بی ادبی انجام می شود. در ادامه همین دعا می فرماید: وَلَا تَمْكُرْ بِي فِي حِيلَتِكَ؛ با نقشه با من چاره اندیشی نداشته باش.

یعنی چاره سازی که برای حل مشکلات مادی و معنوی من در زندگی می کنی؛ مکر نکن! در این عبارت سؤالی پیدا می شود؛ خدا چگونه مکر می کند؟ در آیه ۵۴ سوره مبارکه آل عمران آمده است: وَمَكْرُوا اللَّهَ وَمَكَّرَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ؛ و (یهود و دشمنان مسیح، برای نابودی او و آیینش) نقشه کشیدند و خداوند (بر حفظ او و آیینش)، چاره جویی کرد و خداوند، بهترین چاره جویان است. خدا مکر نمی کند؛ مکر یعنی نقشه، خدا چون قادر و تواناست و علام الغیوب است یعنی به تمام غیب، نهان و آشکار داناست. هرکسی بخواهد با خدا غل و غش کند، خدا کاری می کند که همین مسئله ای که با خدا حيله کند، همین حيله به خود آن شخص برمی گردد. در ادامه می آید؛ خدایا در چاره سازی هایی که در زندگی من داری، مکر نکن یعنی علیه من نباشد، این مضمون را در حدیث نمی توانیم بیان کنیم چون یک مضمون اعتقادی است و در این دعا و دعاها مشابه دیگر مضامین اعتقادی اوج می گیرد و درس های توحیدی بسیار بلندی به انسان می دهد. در حقیقت دعاها مخصوص ماه شعبان و ماه رمضان؛ مناجات شعبانیه، دعای سحر، دعای ابوحمزه ثمالی، دعاها شب قدر و سایر ادعیه این ماه در فرازهای مختلف اوج مضامین عرفانی و در بلندای معرفت است و اگر ما بخواهیم توحید صحیح و درست را بدون پیرایه یاد بگیریم این سفره دعا مخصوصاً دعاها این سه ماه که از اهل بیت(ع) آمده بهترین آموزش توحید، سیر و سلوک است. بنابراین اگر خواهان ساخت اصولی روح خویش هستیم، این مجال را به عنوان کلاس آموزشی معرفتی است که اهل بیت(ع) برای ما گسترانیده اند، البته باید حواسمان باشد اهل بیت(ع) این دعاها را برای ما نخواندند، آنان با حاق ذات وجودی خود با خدا راز و نیاز می کردند، منتها یاران ائمه(ع) و راویان چون می دانستند اهل بیت، معصوم(ع) هستند، در بلندای وسیع قله معرفت قرار دارند، محبت و لطف کردند کلمات اهل بیت(ع) را برای ما حفظ کردند. در حقیقت خدمت بزرگی که محدثان و علمای ما به دین کردند، حفظ دعاها اهل بیت(ع) است که برای ما نگه داشتند.

امروز ما بعد از ۱۴۰۰ سال دعاها متعددی از اهل بیت(ع) داریم و تفاوتی که تشیع با اهل سنت دارد این است که اهل سنت فقط دعاها مروی از پیامبر(ص) در دسترسشان است ما ضمن اینکه روایت از پیامبر اسلام را داریم، دعاها از ۱۲ امام معصوم(ع) را نیز داریم که سفره بسیار گسترده معرفت و توحید در اعتقادات را در اختیار داریم؛ به طور ویژه صحیفه سجاده که از بهترین دعاهاست که در سه ماه رجب، شعبان و رمضان به خواندن آن توصیه می شود که از نظر معرفتی، هیچ موضوعی وجود ندارد که در دعاها صحیفه سجاده بدان اشاره نشده باشد.

ایکنا _ توصیه شما برای انس بیشتر انسان با دعا و مناجات چیست؟

توصیه من این است که آنانکه می خواهند در ایام ماه مبارک رمضان، کوله بار معرفتی خود را پر بار کنند، حتماً سر سفره صحیفه سجاده و دیگر دعاها اهل بیت(ع) بنشینند و همچنین بدین نکته توجه کنیم که درست است که قرائت دعا ثواب دارد ولی مطلوب نیست؛ تأمل و تدبر در دعاها مهم است که ما در دل با خدا خلوت کنیم و از تمام افکار، علایق و مشکلات دنیایی که اکنون در دل انسان رسوب کرده است ذهن را خالی کنیم و با صفای ضمیر و با دلی خالی از این آلودگی ها، مفاهیم بلندی که اهل بیت(ع) در دعا به ما فرا داده اند با خدا مواجهه کنیم. در این حالت نور الهی در دل ما می تابد. در روایت داریم: مَنْ اخْلَصَ لِلَّهِ اربعین صباحاً ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه؛ هر کس چهل صبح برای خدا مخلص شود چشمه های حکمت از قلبش بر زبانش ظاهر می شوند. حکمت در قلبش جوانه می زند، رشد می کند و حکمت از قلب او به زبانش جاری می شود و کلامش حکمت آمیز می شود. یکی از راه های مهم اخلاص و رزی نسبت به خدا، دعا باعث می شود که ما با خدا خالص باشیم، انگیزه های دنیایی از دل ما زدوده شود و مشکلاتی که در زندگی انسان مخصوصاً در ارتباط جوامع انسانی همچون؛ انسان با انسان، همسران با هم، مادر با دختر، پدر با فرزندان، همسایه با همسایه و.. بروز می یابد و اگر خدای نکرده گره ای از این بابت در دل ما وجود داشته باشد، از دعا محروم می شویم. طبیعی است، انسان در زندگی مشکلی داشته باشد و آن وقت دعا دیگر اثر خود را ندارد و اصلاً فرصت دعا کردن دست نمی دهد. دعا خواندن در مرحله اول؛ ضمیر پاک؛ دل سالم و روح خالی از درگیری می خواهد. بنابراین ما تا ذهنمان را از حسد، بدبینی، کینه به دیگران و.. پاک نکنیم، نمی توانیم دعا کنیم، دعا به ما یاد می دهد که ما باید از جهت خودسازی روی خودمان کار کنیم.

ایکنا _ به نظر شما مهمترین وجه دعا کدام است؟

یکی از وجوه اهمیتی که دعا به طور خاص در جامعه متلاطم دارد این است که وقتی ما دعا می کنیم افکار هجوم می آورد، در نماز هم همین گونه است، وقتی ما نماز می خوانیم افکار هجوم می آورد و این موضوع نشانه مریض بودن روح است که نتوانسته در جامعه و محیطی که زندگی می کند، خلوتی ولو در ذهن خود درست کند. این نشانه و علائم بیماری روحی انسان است. ما باید به هر شکلی که می توانیم با استفاده از قرآن کریم و آموزه های اهل بیت(ع)، خلوت ذهنی برای خود درست کنیم و این کار در درجه اول از مسیر ساخت قلب سلیم به وجود می آید تا قلب ما آماده دعا شود. بنابراین توصیه من برای بهره بیشتر از ایام مبارک رمضان این است که لازم نیست ما دعاهای مفصل بخوانیم؛ بهتر آن است که روزی یک یا دو صفحه به طور مثال دعای ابوحمره ثمالی را بخوانیم ولی این کار را در وقت مشخص، منظم و با تأمل در معانی زمان را تنظیم کنیم و توجه کنیم که روح ما کشش خواندن آن دعا را داشته باشد.

گفت وگو از معصومه صبور